

Joanna MODRZEJEWSKA-LEŚNIEWSKA

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

jmodrz@sgh.waw.pl

GAZOCIĄG TURKMENISTAN-AFGANISTAN- -PAKISTAN-INDIE (TAPI)

REAKTYWACJA?

ABSTRACT **Turkmenistan-Afghanistan-Pakistan-India (TAPI) Gas Pipeline: Reactivation?**

September 11, 2024 in the media notification of the signing of the agreement on the implementation of the Afghan extension of the Turkmenistan-Afghanistan-India-Pakistan gas pipeline. The reactivation of this idea means a return to the early 90s of 20th century. On one hand, the project was accused by the analytics as a completely unrealistic utopia. On the other hand, there were those who considered the project to be real and worth the commitment. It is also worth considering this project, especially how international events and the passage of time will affect its shape.

Keywords: Turkmenistan, Afghanistan, Pakistan, India, gas pipeline

Słowa kluczowe: Turkmenistan, Afganistan, Pakistan, Indie, gazociąg

11 września 2024 r. w mediach pojawiła się informacja o podpisaniu umowy o realizacji afgańskiego odcinka gazociągu Turkmenistan-Afganistan-Pakistan-Indie. Reaktywacja tego przedsięwzięcia oznacza powrót do pomysłu z początków lat 90. XX w. Zaistnienie w polityce międzynarodowej idei budowy gazociągu Turkmenistan-Afganistan-Pakistan-Indie (TAPI) wywołało mieszane uczucia. Z jednej strony projekt traktowany był przez część analityków i kół biznesowych jako coś zupełnie nierealistycznego, utopia. Z drugiej strony byli i tacy, którzy uznawali projekt za realny i wart zaangażowania sił i środków. Dlatego też wydaje się, że wskazane jest przyrzeć się bliżej temu projektowi, uwzględniając to, jak wydarzenia międzynarodowe i upływ czasu oddziaływały i oddziałują na jego kształt.

Rozpatrując realizację projektu na płaszczyźnie teoretycznej, można uciec się do znanego z obszaru negocjacji terminu „win-win”, który w praktyce oznacza, że wszystkim zainteresowane strony wygrywają¹. W przypadku zrealizowania zamierzenia zyskaliby wszyscy partnerzy – Turkmenistan miałby możliwości eksportu gazu, Afganistan przede wszystkim zarabiałby na przesyłce, a także – przynajmniej w ograniczonym zakresie – zyskałby dostęp do surowca energetycznego. Natomiast Indie i Pakistan miałyby dostęp do źródła energii. W przypadku Indii byłoby to uzupełnienie całego spektrum źródeł energii, jakim dysponuje ten kraj, natomiast w przypadku Pakistanu byłoby to poważne wsparcie dla niewydolnego systemu energetycznego².

W tym kontekście można postawić hipotezę, że wznowienie prac nad TAPI, a przede wszystkim ich zakończenie i podjęcie pracy przez gazociąg, przyniesie korzyści wszystkim zaangażowanym stronom. Trzeba jednocześnie postawić pytania o zagrożenia i wyzwania³ wynikające z realizacji przedsięwzięcia – jakie mogą być przeszkody⁴, wynikające zarówno z przesłanek ekonomicznych, politycznych, jak i militarnych,

¹ G.E. Allenbaugh, *The 12 Win-Win Conflict Management Strategies*, [online] https://www.allenbaugh.com/wp-content/uploads/2019/02/Article16_The-12-Win-Win-Conflict-Management-Strategies.pdf, 4 I 2026.

² Koncepcja „win-win” obecna jest m.in. w założeniach chińskiej polityki związanej z Nowym Jedwabnym Szlakiem / Inicjatywą Pasa i Szlaku, a Xi Jinping wielokrotnie odwoływał się do niej w wystąpieniach na forum międzynarodowym. A. Nobis, *Nowy Jedwabny Szlak, „win-win cooperation” i socjalizm z chińskim charakterem*, „Kultura i Wartości” 2016, nr 19, s. 10-12.

³ Warto zauważyć, że we wcześniejszych artykułach naukowych największe zagrożenie dla realizacji projektu TAPI upatrywano w Afganistanie. Łukasz Wojcieszak pisał: *Wydaje się, że najważniejszym problemem przy budowaniu rurociągu jest niestabilna sytuacja w Afganistanie*, a Luca Anceschi stwierdzał: *Niepewność rurociągu, a zwłaszcza jego afgańskiego odcinka [...]*. Ł. Wojcieszak, *Gazociąg TAPI – niepewna przyszłość ambitnego projektu*, „Politeja” 2015, vol. 12, nr 9, s. 222; L. Anceschi, *Turkmenistan and the Virtual Politics of Eurasian Energy: The Case of the TAPI Pipeline Project*, „Central Asian Survey” 2017, vol. 36, no. 4, s. 411 [wszystkie tłumaczenia cytatów obcojęzycznych w tekście pochodzą od autorki].

⁴ W ostatnim czasie zidentyfikowano jeszcze jeden problem związany z realizacją afgańskiego odcinka gazociągu. W pobliżu jego przebiegu wskazano w południowo-zachodnim Afganistanie co najmniej 433 miejsca o znaczeniu archeologicznym, historycznym, a jednocześnie istotne z punktu widzenia mieszkających tam ludzi. Chodzi tu przede wszystkim o kanat/karizy, czyli podziemne instalacje wodne używane do zaopatrywania w wodę osad i nawadniania pól. B. Rouhani i in., *Report on the Cultural Heritage Survey for the TAPI Project, Afghanistan: Pilot Phase EAMENA-ICONEM July 2024*, EAMENA, School of Archaeology, University of Oxford.

które mogą zniweczyć podejmowany wysiłek. Jakie są szanse na osiągnięcie sytuacji „win-win”? Zdefiniowanie wspomnianych zagrożeń i wyzwań może przyczynić się do zniwelowania lub przynajmniej osłabienia ich oddziaływania. Celem artykułu jest także uzupełnienie luki, jaka powstała po spadku zainteresowania problemem TAPI w publikacjach naukowych, co widoczne jest szczególnie po 2021 r.

Podstawą odpowiedzi na postawione pytania będzie analiza materiałów źródłowych, które stanowią raporty i analizy przygotowywane na bieżąco przez ośrodki analityczne ze Stanów Zjednoczonych, Indii i Pakistanu. Cenne uzupełnienie stanowią publikacje sektora energetycznego, a także doniesienia medialne prasy regionalnej.

Literatura przedmiotu odzwierciedla zainteresowanie problematyką gazociągu, które ulegało znacznym fluktuacjom. W pierwszych latach po podpisaniu umów temat ten był obecny w mediach, raportach i analizach przygotowywanych przez think tanki, a także w monografiach naukowych, by wspomnieć prace Ahmeda Rashida, Uzmy Siraj czy Rafaela Kandiyotiego⁵. Wraz z odwiekaną realizacją coraz mniej o projekcie pisano. Powrót do prac nad gazociągiem we wrześniu 2024 r. ponownie wzbudził zainteresowanie mediów i ośrodków analitycznych.

NEGOCJACJE DYPLOMATYCZNO-BIZNESOWE

Zakończenie zimnej wojny, rozpad Związku Radzieckiego i zaistnienie na mapie nowych organizmów politycznych, takich jak republiki środkowoazjatyckie, sprawiło, że na światowym rynku surowcowym mogli pojawić się nowi gracze. Nowe państwa, takie jak Turkmenistan⁶, Uzbekistan, Tadżykistan, Kazachstan i Kirgistan, weszły na światowy rynek surowcowy ze swoimi zasobami⁷. Ze względu na wcześniejszą przynależność do Związku Radzieckiego gospodarki tych republik były ściśle powiązane z radziecką gospodarką, a eksport ropy naftowej i gazu ziemnego odbywał się za pośrednictwem radzieckich rurociągów. Wraz z rozpadem ZSRR pojawił się problem uniezależnienia gospodarczego, a jednym z elementów było znalezienie dróg eksportu surowców energetycznych niekontrolowanych przez Rosjan. Był to jeden z powodów pojawienia się idei budowy rurociągu, który połączyłby pole gazowe Dauletabad w Turkmenistanie

⁵ A. Rashid, *Taliban: Militant Islam, Oil and Fundamentalism in Central Asia*, New Haven–London 2001; tenże, *Taliban: Islam, Oil and the New Great Game in Central Asia*, London–New York 2000; U. Siraj, *Pipelines Politics in Central Asia: New Great Game to Control the Energy Resources of the Region in Post Soviet Era*, Saarbrücken 2012; R. Kandiyoti, *Pipelines: Flowing Oil and Crude Politics*, London–New York 2012.

⁶ Głównym bogactwem naturalnym Turkmenistanu jest gaz ziemny. Kraj ten zajmuje czwarte miejsce, po Iranie, Rosji i Katarze, na świecie pod względem potwierdzonych zasobów gazu ziemnego, które szacowane są na blisko 20 bln m³, co stanowi 9,8% potwierdzonych światowych zasobów gazu. *Statistical Review of World Energy. 2020*, [online] <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf>, 20 X 2024.

⁷ Oczywiście każda z republik dysponuje odmiennym potencjałem surowcowym. Więcej na ten temat patrz: *Central Asia Atlas of Natural Resources*, Asian Development Bank, Manila 2010, [online] <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/27508/central-asia-atlas.pdf>, 5 XII 2024.

z innymi odbiorcami⁸. Pierwsze propozycje budowy gazociągu Turkmenistan-Afganistan-Pakistan padły w pierwszej połowie lat 90. XX w.⁹, a 15 marca 1995 r. Turkmenistan i Pakistan podpisały memorandum w tej sprawie¹⁰. Projekt ten był popierany przez argentyńską firmę Bidas, która sama wyrażała chęć udziału w tym przedsięwzięciu¹¹. Nie była to jedyna firma zainteresowana tym projektem – amerykański Unocal, we współpracy z saudyjską Deltą Oil, chciał realizować to przedsięwzięcie, ale bez udziału Bidas. Współdziałając, Unocal i Delta, doprowadziły do podpisania 21 października 1995 r. porozumienia z prezydentem Turkmenistanu Saparmuratem Niyazowem. Na jego mocy w sierpniu 1996 r. powstało konsorcjum Central Asia Gas Pipeline, Ltd. (CentGas), którego zadaniem było wybudowanie gazociągu. 27 października 1997 r. do CentGas oficjalnie dołączyły Gazprom, rząd Turkmenistanu, Indonesia Petroleum, Ltd. (Japonia), ITOCHU Oil Exploration co., Ltd. (Japonia), Hyundai Engineering and Construction (Korea Południowa) i Crescent Group (Pakistan)¹².

Istotnym elementem realizacji przedsięwzięcia było pozyskanie dla projektu Talibów, którzy rządzili większością terytorium Afganistanu. Negocjacje z nimi prowadził zarówno Alejandro P. Bulgheroni z ramienia Bidas, jak również przedstawiciele CentGas. Ostatecznie Talibowie zdecydowali się na podpisanie porozumienia z CentGas, co nastąpiło w styczniu 1998 r.¹³ Na przeszkodzie w realizacji tego porozumienia stanęły wydarzenia odległe geograficznie – 7 sierpnia 1998 r. doszło do ataku bombowego na ambasadę amerykańską w Nairobi i Dar es Salaam¹⁴, za którego przeprowadzeniem stał Osama bin Laden. Ponieważ przywódca Talibów, mufta Mohammad Omar, ogłosił, że popiera działania Osamy, 8 grudnia 1998 r. Unocal wycofał się z całego przedsięwzięcia, a projekt odłożono na półkę.

⁸ Jednak dość szybko zdecydowano, że terenem pozyskiwania gazu będzie złoże Galkinisz ze względu na jego większy potencjał.

⁹ H. Peimani, *Politicking Over Central Asia's Pipelines*, „Journal of Energy Security”, 15 III 2011, [online] http://www.ensec.org/index.php?option=com_content&view=article&id=282:politicking-over-central-asias-pipelines&catid=114:content0211&Itemid=374, 10 XII 2024.

¹⁰ J.C.K. Daly, *Afghanistan: Future Energy Corridor?*, „Stratfor”, 21 VI 2012, [online] https://www.files.ethz.ch/isn/188833/ISN_143841_en.pdf, 10 XII 2024.

¹¹ Bidas angażował się w Azji Środkowej od 1987 r., a w 1992 r. uzyskał duży kontrakt na eksploatację gazu w Turkmenistanie.

¹² W powstałym konsorcjum Unocal miał 46,5%, Delta Oil 15%, Turkmenistan 7%, ITOCHU 6,5%, Indonesia Petroleum 6,5%, Crescent Group 3,5%, Hyundai Engineering and Construction Co. 5%, Gazprom 10%. A. Rashid, *Taliban: Islam, Oil...*, s. 262.

¹³ *Turkmenistan-Afghanistan-Pakistan-India Gas Pipeline: South Asia's Key Project*, Report, „Petro-Min Pipeliner”, 2011, IV-VI, s. 6, [online] <https://vventura.com/wp-content/uploads/2017/03/TAP-pipeline.pdf>, 6 XII 2024. Więcej na temat rywalizacji obu konsorcjów i zainteresowania Stanów Zjednoczonych całym przedsięwzięciem patrz: A. Rashid, *Taliban. Militant Islam...*, s. 157-182.

¹⁴ Więcej na ten temat patrz: *Report of the Accountability Review Boards on the Embassy Bombings in Nairobi and Dar es Salaam on August 7, 1998*, Federation of American Scientists, I 1999, [online] <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/AD1111703.pdf>, 5 XII 2024; A. Feuer, *Embassy Bombing Witnesses Recall Blood, Smoke and Chaos*, „New York Times”, 8 III 2001, [online] <http://www.nytimes.com/2001/03/08/nyregion/embassy-bombing-witnesses-recall-blood-smoke-and-chaos.html?scp=1&sq=%22alan+feuer%22&st=nyt>, 5 XII 2024.

Do projektu powrócono po 2001 r. – po odsunięciu talibów od władzy w efekcie amerykańskiej operacji Enduring Freedom. 30 maja 2002 r. tymczasowy premier Afganistanu Hamid Karzaj, prezydent Pakistanu Pervez Musharraf i prezydent Turkmenistanu Saparmurat Niyazow podpisali w Islamabadzie umowę intencyjną¹⁵. Założenia techniczne przewidywały, że gazociągiem będzie przesyłane 15 mld m³ gazu rocznie, a koszt jego wybudowania wyniesie 2 mld dolarów. Jednocześnie planowano, by wzdłuż gazociągu wybudować autostradę i sieć przesyłową energii elektrycznej¹⁶. 27 grudnia 2002 r. w Aszchabadzie podpisano umowę o budowie gazociągu – porozumienie regulowało takie kwestie, jak strona prawna powołania konsorcjum, które wybudowałoby i eksploatowało gazociąg z Azji Środkowej przez Afganistan do pakistańskich portów, z których gaz trafiałby na rynki światowe¹⁷. Poza zainteresowanymi państwami projekt był popierany także przez Azjatycki Bank Rozwoju (ADB), który przygotował „Technical Assistance Plan”, a w 2005 r. przeprowadził studium wykonalności¹⁸. Także Amerykanie gorąco popierali to przedsięwzięcie. Tracey Ann Jacobsen, ambasador USA w Turkmenistanie, oświadczyła wręcz, że *Uważnie przyglądamy się projektowi i jest całkiem prawdopodobne, że amerykańskie firmy przyłączą się do niego*¹⁹.

Prace miano rozpocząć w 2006 r., ale obawa przed niestabilnym południem Afganistanu, przez które miał biec gazociąg, sprawiła, że budowy nie rozpoczęto.

14 lutego 2007 r. nowym prezydentem Turkmenistanu został Gurbanguly Berdimuhamedow. Jednym z priorytetów jego polityki były kwestie energetyczne. Planował on stworzenie systemu gazociągów, który umożliwiałby eksport gazu ziemnego na północ do Rosji, na wschód do Chin, na zachód do Unii Europejskiej i na południe do Iranu, Afganistanu, Pakistanu i Indii²⁰. Zamierzenia Berdimuhamedowa skłoniły go do zainteresowania się projektowanym gazociągiem. Skutkiem tego było podpisanie 24 kwietnia 2008 r. w Islamabadzie Porozumienia ramowego o budowie transafgańskiego gazociągu (Framework Agreement on Building the Trans-Afghan Gas Pipeline)²¹.

¹⁵ S. Afonin, *The TAPI Gas Pipeline: Pro et Contra*, „International Affairs” 2011, vol. 57, no. 6, s. 114.

¹⁶ V. Socor, *The ‘Peace Pipeline’ Could Save the Subcontinent*, „The Wall Street Journal”, 7 VI 2002, [online] <http://online.wsj.com/article/0,,SB1023398126715441440,00.html>, 10 XII 2024.

¹⁷ I. McWilliam, *Central Asia Pipeline Deal Signed*, BBC News, 27 XII 2002, [online] http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/2608713.stm, 9 XII 2024.

¹⁸ Asian Development Bank, *Technical Assistance for the Turkmenistan-Afghanistan-Pakistan-India: Natural Gas Pipeline Project (Phase III)*, Project Number: 44463-013, III 2018, [online] <https://www.adb.org/sites/default/files/project-documents/44463/44463-013-tcr-en.pdf>, 9 XII 2024.

¹⁹ *U.S. Companies Eye Trans-Afghan Pipeline*, Resilience, 19 I 2005, [online] <https://www.resilience.org/stories/2005-01-19/us-companies-eye-trans-afghan-pipeline/>, 8 XII 2024.

²⁰ *Turkmenistan’s New Energy Policy Shows a Clear Preference for China and the West*, OilPrice.com, 24 VIII 2010, [online] <http://oilprice.com/Energy/Natural-Gas/Turkmenistans-New-Energy-Policy-Shows-A-Clear-Preference-For-China-And-The-West.html>, 8 XII 2024; M.K. Bhadrakumar, *Pipeline Project a New Silk Road*, „Asia Times Online”, 16 XII 2010, [online] <https://afgazad.com/Zabandeh-Eropaci/121810-MKB-Pipeline-Project.pdf>, 8 XII 2024.

²¹ *Transafganskij gazoprovod – politika*, RosInvest.com, 26 V 2008, [online] <http://rosinvest.com/novosti/404818>, 14 XII 2024.

W 2008 r. rząd indyjski oficjalnie wyraził zainteresowanie przystąpieniem do projektu, natomiast przedstawiciel Indii, w charakterze obserwatora, uczestniczył w kolejnym spotkaniu zainteresowanych państw już w lutym 2006 r.²² Tym samym dość radykalnemu przekształceniu uległ cały projekt, gdyż włączono w niego także Indie. Stał się on gazociągami Turkmenistan-Afganistan-Pakistan-Indie (TAPI).

11 grudnia 2010 r. w Aszchabadzie odbyło się kolejne spotkanie przedstawicieli państw i instytucji zainteresowanych budową gazociągu. Obecny na nim był prezydent Turkmenistanu Berdimuhamedow, prezydent Afganistanu Hamid Karzaj, prezydent Pakistanu Asif Ali Zardari, minister ds. energii Indii Muril Deora i prezydent Azjatyckiego Banku Rozwoju Haruhiko Kuroda. Efektem spotkania było podpisanie dwóch dokumentów. Jednym było Międzyrządowe porozumienie o realizacji projektu gazociągu, drugim Porozumienie ramowe o gazociągu (Framework Agreement on the Gas Pipeline), które podpisali ministrowie odpowiednich resortów czterech państw²³. Postanowiono, że projekt zostanie zrealizowany nie później niż do końca 2015 r. Haruhiko Kuroda, prezydent ABR, stwierdził: *Jesteśmy świadkami historycznego przedsięwzięcia. Nie będzie łatwo go zrealizować*²⁴.

Mówiąc te słowa, Kuroda miał na względzie przede wszystkim kwestie bezpieczeństwa, jednak pojawiały się i inne problemy. Tak było chociażby w kwietniu 2011 r. W New Delhi spotkali się przedstawiciele czterech zainteresowanych państw, by ustalić kwestie dotyczące opłat za gaz, ale prowadzone rozmowy zakończyły się niepowodzeniem²⁵. Czasowe zawieszenie realizacji projektu przynosiły także takie kwestie jak brak zgody co do wyceny gazu²⁶.

W listopadzie 2011 r. przedstawiciele Pakistanu (Mubeen Saulat, dyrektor Inter-State Gas System) i Turkmenistanu (Amanali Hanalyev, przewodniczący Turkmenistan Gas Trade Concern) podpisali Porozumienie o sprzedaży i zakupie gazu (Gas Sales and Purchases Agreement, GSPA)²⁷.

²² *Formation of SPV (TAPI Limited) for the TAPI Pipeline Project and to permit GAIL India Ltd. to join the SPV*, Press Information Bureau, Government of India, Ministry of Petroleum & Natural Gas, 7 II 2013, [online] <https://www.pib.gov.in/newsite/PrintRelease.aspx?relid=92070®=48&lang=2>, 12 XII 2024; D. Millison, *Turkmenistan-Afghanistan-Pakistan (TAP) Natural Gas Pipeline Project*, Asian Development Bank, South Asia Energy Division, XI 2006, [online] http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/document/TAP.pdf, 20 XII 2024.

²³ *Turkmen Natural Gas Pipeline Tapi to Cross Afghanistan*, BBC News, 11 XII 2010, [online] <http://www.bbc.co.uk/news/world-south-asia-11977744>, 5 I 2025.

²⁴ *TAPI Gas Pipeline: Presidential Push for Lingering Project*, „The Express Tribune”, 12 XII 2010, [online] <http://tribune.com.pk/story/88852/pakistan-signs-7-6-billion-tapi-gas-pipeline-agreement/>, 5 I 2025.

²⁵ *TAPI Gas Pipeline Talks Begin*, „The Hindu”, 26 IV 2011, [online] <http://www.thehindu.com/business/Economy/tapi-gas-pipeline-talks-begin/article1770146.ece>, 4 I 2025.

²⁶ K. Narula, *TAPI Pipeline: Inching from Dreams to Reality*, Asia Pathways, 3 XII 2015, [online] <https://www.asiapathways-adbi.org/2015/12/tapi-pipeline-inching-from-dreams-to-reality/>, 21 XII 2024.

²⁷ *Key Milestone Reached on TAPI Gas Pipeline*, „The Express Tribune”, 14 XI 2011, [online] <http://tribune.com.pk/story/291619/turkmen-president-arrives-in-islamabad/tapi-transit-fee-finalized-5299>, 19 XII 2024.

W kwietniu 2012 r. przedstawicielom Afganistanu, Indii i Pakistanu udało się osiągnąć porozumienie co do opłat za przesyłanie gazu. Uzgodniono, że wyniesie ona 49,5 centa za mBtu (million British thermal units). Według ustaleń Indie miały płacić za przesył Pakistanowi i Afganistanowi, natomiast Pakistan Afganistanowi²⁸.

23 maja 2012 r. przedstawiciele indyjskiej firmy energetycznej GAIL i pakistańskiej Inter-State Gas System Private Ltd. podpisali Porozumienie o sprzedaży i zakupie gazu (Gas Sales and Purchases Agreement, GSPA) z reprezentującym Turkmenistan Türkmengazem. Tego samego dnia Afganistan podpisał memorandum określające zasady współpracy z Turkmenistanem²⁹.

Plany budowy gazociągu stały się na tyle atrakcyjne, że zainteresował się nim także Bangladesz³⁰. Jednak przeciągające się rozmowy, opóźnienie w realizacji przedsięwzięcia, a także bardzo wysokie koszty³¹ skłoniły władze Bangladeszu do wycofania się³².

9 lipca 2013 r., podczas kolejnego spotkania przedstawicieli państw zainteresowanych realizacją projektu TAPI w Aszchabadzie³³, doszło do podpisania Porozumienia o sprzedaży i zakupie gazu (Gas Sales and Purchases Agreement, GSPA) między Turkmenistanem i Afganistanem. W porozumieniu przewidziano, że po uruchomieniu gazociągu Afganistan kupi 500 mln m³ turkmeńskiego gazu w ciągu pierwszych dziesięciu lat, 1 mld m³ i 1,5 mld m³ w kolejnych dwóch dekadach³⁴.

Podczas tego samego spotkania zainteresowane strony postanowiły utworzyć konsorcjum TAPI Ltd., w skład którego wchodziłyby firmy gazowe z krajów członkowskich oraz Azjatycki Bank Rozwoju jako dorada transakcyjny, i które miało przynieść ponad 7 mld dol. na potrzeby projektu³⁵. Ponadto państwa członkowskie zgodziły się na utworzenie funduszu konsorcjum w wysokości 20 mld dol., do którego każdy

²⁸ Z. Bhutta, *TAPI Gas Pipeline Makes Headway*, „The Express Tribune”, 13 III 2019, [online] <https://tribune.com.pk/story/1928241/tapi-gas-pipeline-makes-headway>, 15 XII 2024.

²⁹ *Turkmenistan and Afghanistan Sign Agreement Over TAPI Gas Pipeline*, Central Asia-Caucasus Analyst, 9 VIII 2013, [online] <https://www.cacianalyst.org/publications/field-reports/item/12790-turkmenistan-and-afghanistan-sign>, 7 I 2025.

³⁰ *Bangladesh Inches Closer to Joining TAPI Project*, Rediff.com, 10 VI 2012, [online] <http://www.rediff.com/business/report/bangladesh-inches-closer-to-joining-tapi-project/20120710.htm>, 7 I 2025.

³¹ By korzystać z TAPI, Bangladesz musiałby wybudować łącznik między Delhi a Dhaką o długości 2500 km. Dostarczanie gazu z Turkmenistanu do Bangladeszu oznaczałoby zarówno znaczne koszty budowy samej infrastruktury, jak i wysokie opłaty przesyłowe. R. Bhattacharjee, *Bangladesh Can Harness Its Vast Oil and Gas Potential with India's Assistance – Analysis*, Eurasia Review, 4 V 2016, [online] <https://www.eurasiareview.com/04052016-bangladesh-can-harness-its-vast-oil-and-gas-potential-with-indias-assistance-analysis/>, 7 I 2025.

³² Ł. Wojcieszak, *Gazociąg TAPI...*, s. 236.

³³ Obecni byli afgański minister ds. ropy naftowej i górnictwa Wahidullah Shahrani, pakistański minister ds. ropy naftowej i zasobów naturalnych Jam Kamal Khan oraz indyjski minister ds. ropy naftowej i gazu ziemnego Veerappa Moily.

³⁴ T. Rejepova, *Turkmenistan and Afghanistan Sign Agreement Over TAPI Gas Pipeline*, „The Central Asia-Caucasus Analyst”, 9 VIII 2013, [online] <http://www.cacianalyst.org/publications/field-reports/item/12790-turkmenistan-and-afghanistan-sign-agreement-over-tapi-gas-pipeline.html>, 3 I 2025.

³⁵ *Tamże*.

członek miał wpłacić po 5 mln dol.³⁶ Kwestia ta wzbudziła wątpliwości po stronie indyjskiej. Na łamach „The Hindu” pisano: *O ile Turkmenistan, Afganistan i Pakistan są przekonane, że cztery państwa mogą wybudować i eksploatować gazociąg samodzielnie, to Indie są zdania, że realizacja tego przedsięwzięcia możliwa jest tylko przez międzynarodową kompanię. New Delhi nie chce być zależne od Afganistanu i Pakistanu w kwestii gazu i jest przekonane, że żadna z firm z tych czterech państw nie ma finansowego i technicznego potencjału, by zrealizować ten projekt*³⁷.

W listopadzie 2013 r. ABR, Türkmengaz State Concern (Turkmenistan), Afghan Gas Corporation (Afganistan), Inter State Gas System Private Ltd. (Pakistan) i GAIL (Indie) podpisały Porozumienie o świadczeniu usług dla gazociągu TAPI (Service Agreement for the Turkmenistan-Afghanistan-Pakistan-India Pipeline)³⁸.

Wraz z konkretyzacją planów pojawiły się nowe firmy zainteresowane partycypacją. Wśród nich były ExxonMobil, Chevron, Dragon Oil (Zjednoczone Emiraty Arabskie) i Total, a także wspomniany był rosyjski Rostec i China National Petroleum Corporation (CNPC)³⁹. Chevron i ExxonMobile podjęły próbę uzyskania kontroli nad częścią turkmeńskich pól gazowych, ale bez sukcesu, gdyż zabraniało tego prawo krajowe⁴⁰.

Kolejne lata przyniosły następne spotkania międzynarodowe odbywane w różnych formatach, które miały doprowadzić do realizacji inwestycji. W listopadzie 2014 r. doszło do spotkania zainteresowanych stron w Aszchabadzie, podczas którego wyznaczono terminy – rok 2015 jako początek inwestycji, a 2018 r. jako jej zakończenie, a także naradzano się nad wyborem lidera inwestycji, co okazało się skomplikowane z powodu wycofania się firm Total, Chevron i ExxonMobil. Rozważane było jedno z francuskich przedsiębiorstw energetycznych⁴¹. W 2018 r. zainteresowanie partycypacją w TAPI zgłosił Uzbekistan, co wywołało niemałe zaskoczenie obserwatorów z powodu położenia tego kraju względem planowanej trasy gazociągu. Domniemywano, że

³⁶ *Formation of SPV (TAPI Limited) for the TAPI Pipeline Project...*

³⁷ S. Mehdudia, *Company to Be Set Up Soon to Execute TAPI Pipeline Project*, „The Hindu”, 4 X 2013, [online] <http://www.thehindu.com/business/Economy/company-to-be-set-up-soon-to-execute-tapi-pipeline-project/article4901965.ece>, 12 I 2025.

³⁸ *Service Agreement for TAPI Gas Pipeline Project Signed*, „The Nation”, 21 XI 2013, [online] <http://www.nation.com.pk/business/21-Nov-2013/service-agreement-for-tapi-gas-pipeline-project-signed>, 12 I 2025.

³⁹ Pojawienie się CNPC w kontekście TAPI niewątpliwie łączyło się z koncepcją Linii D, czyli czwartego segmentu Gazociągu Azja Centralna-Chiny (Central Asia–China Gas Pipeline, Trans-Asia Gas Pipeline). Gazociąg ten ma najkrótszą drogą łączyć złożę Galkinisz przez południowy Uzbekistan, Tadżykistan i Kirgistan z zachodnią częścią prowincji Xinjiang w Chinach. Oficjalnie budowę rozpoczęto 13 września 2014 r., natomiast pomimo upływu ponad 10 lat inwestycja nie została ukończona ze względu na niemożność dogadania się między zainteresowanymi państwami co do kosztów. *Central Asia-China Gas Pipeline Construction Stalled in Tajikistan Over Pricing Disputes*, „Pipeline Technology Journal”, 2 IX 2024, [online] <https://www.pipeline-journal.net/news/central-asia-china-gas-pipeline-construction-stalled-tajikistan-over-pricing-disputes>, 12 I 2025.

⁴⁰ *TAPI – Pipeline, or Pipe Dream?*, „Dawn”, 28 IX 2014, [online] <https://www.dawn.com/news/1134880>, 12 I 2025.

⁴¹ M. Tanchum, *A Breakthrough on the TAPI Pipeline?*, „The Diplomat”, 20 III 2015, [online] <https://thediplomat.com/2015/03/a-breakthrough-on-the-tapi-pipeline/>, 14 I 2025.

stronie uzbeckiej zależało nie tyle na udziale w samym projekcie, ile na ożywieniu kontaktów gospodarczych z Turkmenistanem⁴². Podobne zainteresowanie dołączeniem do gazociągu TAPI zgłaszał Kazachstan, który chciał za jego pośrednictwem eksportować gaz ze swoich zasobów⁴³. W 2023 r. także Rosja ponownie wyraziła zainteresowanie TAPI, co niewątpliwie należy łączyć z wojną na Ukrainie i sankcjami nałożonymi na eksport rosyjskiego gazu do Europy. Gazprom ujawnił, że jest gotowy dokonać rewersu w swoich systemach gazociągów i skierować gaz z Zachodniej Syberii przez Kazachstan, Uzbekistan, Kirgistan i Turkmenistan do gazociągu TAPI i za jego pośrednictwem do portów nad Oceanem Indyjskim⁴⁴.

Mimo kolejnych spotkań i składanych obietnic budowa TAPI utknęła w martwym punkcie, chociaż od czasu do czasu polityk z któregoś zainteresowanego kraju ogłaszał, że prace już się rozpoczynają, że zostaną zakończone w ciągu dwóch, trzech lat. Nic takiego jednak nie nastąpiło⁴⁵.

We wrześniu 2024 r. światowe media obiegrała informacja o wznowieniu prac przy gazociągu. 11 września doszło do ceremonii zainaugurowania prac po afgańskiej stronie granicy z Turkmenistanem. Uroczystość odbyła się w Islim Cheshma, a udział wzięł w niej premier Afganistanu Muhammad Hassan Akhund, przewodniczący Ludowej Rady Turkmenistanu Gurbanguly Berdimuhamedow oraz zdalnie prezydent Turkmenistanu Serdar Berdimuhamedow⁴⁶. Wydarzenie to można rozpatrywać nie tylko w kontekście próby powrotu do realizacji gazociągu TAPI, ale także jako działanie Talibów rządzących w Afganistanie na rzecz międzynarodowego uznania ich jako legalnych władz kraju.

DANE TECHNICZNE I EKONOMICZNE GAZOCIĄGU

Jak już wspomniano wcześniej, początkowo gazociąg miał łączyć Turkmenistan przez Afganistan z Pakistanem. Gazociąg ten miał mieć 1680 km, przesyłać 30 mld m³ gazu rocznie, a koszt jego budowy szacowano na 3,3 mld dol.⁴⁷

⁴² C. Putz, *Uzbekistan Agrees to 'Take Part' in TAPI*, „The Diplomat”, 24 IV 2018, [online] <https://thediplomat.com/2018/04/uzbekistan-agrees-to-take-part-in-tapi/>, 20 XII 2024.

⁴³ C. Putz, *Kazakhstan Wants in on TAPI*, „The Diplomat”, 27 XI 2015, [online] <https://thediplomat.com/2015/11/kazakhstan-wants-in-on-tapi/>, 20 XII 2024.

⁴⁴ V. Afanasiev, *Pakistan Aims for Higher Russian Energy Imports with Revived Pipeline Plans*, Upstream, 22 XI 2023, [online] https://www.upstreamonline.com/energy-security/pakistan-aims-for-higher-russian-energy-imports-with-revived-pipeline-plans/2-1-1558849?zeph_r_sso_ott=KxGo4m, 3 I 2025.

⁴⁵ C. Putz, *TAPI Moves Into Afghanistan, Taliban Promise to Protect the Project*, „The Diplomat”, 27 II 2018, [online] <https://thediplomat.com/2018/02/tapi-moves-into-afghanistan-taliban-promise-to-protect-the-project/>, 20 XII 2024.

⁴⁶ S. Fazl-e-Haider, *Turkmenistan Resumes Work on TAPI Pipeline Despite Geopolitical Hurdles*, „Eurasia Daily Monitor” 2024, vol. 21, no. 135, [online] <https://jamestown.org/program/turkmenistan-resumes-work-on-tapi-pipeline-despite-geopolitical-hurdles/>, 10 I 2025.

⁴⁷ D. Millison, *Turkmenistan-Afghanistan-Pakistan...*

Wraz z zainteresowaniem się projektem budowy gazociągu przez Indie naturalną kolejną rzeczą była korekta jego przebiegu. Gazociąg ma biec z Turkmenistanu, z pola gazowego Dauletabad, przez Guspi do granicy z Afganistanem; w Afganistanie przez Herat, Lashkargah i Kandahar do Pakistanu; przez pakistańskie miasta Kweta, Multan i Pakpattan do granicznego miasta indyjskiego Fazilka⁴⁸.

Mapa 1. Proponowany przebieg gazociągu Turkmenistan-Afganistan-Pakistan-Indie

Źródło: *TAPI Gas Pipeline Project*, „Visionias” 2024, 22 X, [online] <https://dce.visionias.in/monthly-magazine/2024-10-17/international-relations/tapi-gas-pipeline-project>, 10 XII 2024.

Jak wspomniano wcześniej, źródłem gazu dla TAPI miało być złożo Dauletabad⁴⁹, którego zasoby Azjatycki Bank Rozwoju szacował na 1,4 bln m³. Jednak przeważało zdanie specjalistów, którzy uważali, że wydobycie z tego złoża może być mniejsze, niż zakładano, i nie będzie możliwości wpompowania 30 mld m³ rocznie w TAPI, a stanowisko to poparł specjalista ds. energii z ABR Dan Millison, który stwierdził: *Zasoby są wystarczające na funkcjonowanie gazociągu przez kilka pierwszych lat, a później wydobycie spadnie zamiast wzrosnąć. Będą musieli znaleźć gaz na innych polach, by zaspokoić zapotrzebowanie odbiorców*⁵⁰. Z tych też powodów zdecydowano się na zmianę

⁴⁸ T.S. Maini, *Roadblocks Remain to TAPI Pipeline Construction*, „Oil & Gas Journal”, 3 IV 2013, [online] <http://www.ogj.com/articles/print/volume-111/issue-3/transportation/roadblocks-remain-to-tapi-pipeline.html>, 9 I 2025.

⁴⁹ Szczegółowy opis geologiczny i ocena zasobów basenu Amu-darii i złoża Dauletabad znajduje się w: G.F. Ulmishek, *Petroleum Geology and Resources of the Amu-Daria Basin, Turkmenistan, Uzbekistan, Afghanistan, and Iran*, U.S. Department of the Interior, U.S. Geological Survey, U.S. Geological Survey Bulletin 2201-H, Reston 2004, [online] http://pubs.usgs.gov/bul/2201/H/pdf/B2201H_508.pdf, 10 XI 2024.

⁵⁰ *South Asian Gas Demand Strong Enough for Two Pipeline Schemes*, Asian Development Bank, 22 IX

na pole Galkinisz, które zostało odkryte w 2006 r.⁵¹ Jego zasoby szacowane są na od 4 do 14 bln m³ i uznawane jest ono za jedno z największych złóż na świecie – mieści się w pierwszej „10”⁵².

Zmiana przebiegu planowanego gazociągu wydłużyła go do 1800 km, z czego w Turkmenistanie ma mieć 265 km, w Afganistanie 735 km i 800 km w Pakistanie. Przez gazociąg ma być przesyłane 90 mln m³, z czego Pakistan i Indie mają odbierać po 38 mln m³, a 14 mln m³ Afganistan⁵³. Rurociąg będzie miał średnicę 1420 mm, osiem przepompowni, a gaz będzie tłoczony pod ciśnieniem 100 atmosfer⁵⁴.

Jak przy każdym tego rodzaju przedsięwzięciu istotnym elementem są koszty jego realizacji. W przypadku TAPI podawane sumy ulegały znacznemu wzrostowi wraz z upływem lat. Początkowo koszty szacowano na 3,3 mld dol., ale szybko zaczęły rosnąć. Wiązało się to m.in. z przystąpieniem Indii do projektu i tym samym wydłużeniem gazociągu. Wtedy zaczęto mówić, że inwestycja będzie kosztować 7,6 mld dol., a ostatnio wymieniana jest suma 10 mld dol.⁵⁵

Osobną kwestią pozostaje termin zakończenia prac i oddania gazociągu do użytku. Podobnie jak w przypadku kosztów, tak tutaj przez 30 lat padały najróżniejsze daty zakończenia inwestycji i to coraz bardziej odległe. Początkowo mówiono o roku 2013 jako momencie zakończenia budowy. Później pojawił się przełom 2013 i 2014, oraz przełom 2017 i 2018 r.⁵⁶ Jednak wobec hipotetycznego rozpoczęcia prac w Afganistanie na początku 2025 r., data ich zakończenia pozostaje nieokreślona.

2005, [online] <http://www.adb.org/news/south-asian-gas-demand-strong-enough-two-pipeline-schemes>, 29 XII 2024.

⁵¹ *Turkmen Leader Claims Massive New Gas Find*, Reuters, 19 I 2007, [online] <https://web.archive.org/web/20201121124547/https://uk.reuters.com/article/idUKL0283934720061102?sp=true>, 7 I 2025.

⁵² *The Largest Natural Gas Fields in The World*, [online] <https://www.worldatlas.com/articles/the-largest-natural-gas-fields-in-the-world.html>, 20 I 2025.

⁵³ *TAPI Pipeline Gas Sale Agreement Signed*, „The Hindu”, 23 V 2012, [online] <http://www.thehindu.com/business/Economy/tapi-pipeline-gas-sale-agreement-signed/article3449588.ece>, 28 XII 2024.

⁵⁴ *Turkmenistan-Afghanistan-Pakistan-India (TAPI) Gas Pipeline Project*, Offshore Technology, 16 I 2020, [online] <https://www.offshore-technology.com/projects/turkmenistan-afghanistan-pakistan-india-tapi-gas-pipeline-project/?cf-view&cf-closed>, 11 I 2025.

⁵⁵ S.L. Persio, *Construction of Tapi Pipeline Begins*, Global Trade Review, 16 XII 2015, [online] <https://www.gtreview.com/news/asia/construction-of-tapi-pipeline-begins/>, 20 XII 2024; I. Stagg, *Afghanistan Begins Work on TAPI Pipeline*, World Pipelines, 13 IX 2024, [online] <https://www.worldpipelines.com/project-news/13092024/afghanistan-begins-work-on-tapi-pipeline/>, 12 I 2025.

⁵⁶ *TAPI Gas Pipeline Likely to Complete by 2017-18*, „The Economic Times”, 3 XII 2013, [online] <https://economictimes.indiatimes.com/industry/energy/oil-gas/tapi-gas-pipeline-likely-to-complete-by-2017-18/articleshow/26802656.cms?from=mdr>, 15 XII 2024; E. Corner, *TAPI Update: Timeline for Completion Is Five Years*, World Pipelines, 30 IV 2015, [online] <https://www.worldpipelines.com/project-news/30042015/tapi-update-timeline-for-completion-is-five-years/>, 12 I 2025; *Presidents Sign Accord in Ashgabat on TAPI Pipeline*, Radio Free Europe, Radio Liberty, 11 XII 2010, [online] http://www.rferl.org/content/tapi_pipeline_approved/2245135.html, 12 I 2025; M. Malik, *Russia Interest in TAPI Gas Pipeline Project Irks US*, „The Nation”, 15 II 2012, [online] <http://www.nation.com.pk/islamabad/15-Feb-2012/russia-interest-in-tapi-gas-pipeline-project-irks-us>,

PROBLEMY I ZAGROŻENIA DLA REALIZACJI PROJEKTU

Wydawać by się mogło, że takie przedsięwzięcie, jak budowa gazociągu powinna być szybko zrealizowana. Jednak, jak widać to na przykładzie projektu TAPI, nie zawsze tak się dzieje. Jest to tym ciekawsze, że wszystkim zaangażowanym państwom powinno na tym zależeć – dla Turkmenistanu jest to czerpanie zysków ze sprzedaży gazu, a dla Afganistanu, Pakistanu i Indii z jednej strony dochody z opłat przesyłowych, a z drugiej – szczególnie w przypadku dwóch ostatnich – ograniczenie niedoborów energetycznych. Pakistan i Indie od lat cierpią na poważne problemy z zapewnianiem energii elektrycznej dla obywateli i przemysłu. W przypadku Pakistanu⁵⁷ mamy do czynienia z bardzo poważnym kryzysem energetycznym. Wiąże się on z fatalną kondycją infrastruktury sektora energetycznego, której przejawem było chociażby zamknięcie w 2008 r. ośmiu elektrowni konwencjonalnych, dwóch elektrowni jądrowych i małą efektywnością działających jednostek⁵⁸. Powoduje to poważne utrudnienia dla przemysłu pakistańskiego – w niektórych branżach możliwości produkcyjne spadły o 50%, co niejednokrotnie wymusza import różnych towarów. To z kolei prowadzi do spadku rezerw walutowych – np. w lutym 2023 r. rezerwa walutowa w Banku Centralnym wynosiła 3,7 mld dol., co zapewniało pokrycie importu na trzy tygodnie⁵⁹, konieczności wypłacania różnego rodzaju subsydiów i spłacania pożyczek⁶⁰. Niemniej dotkliwie odczuwany jest deficyt energii elektrycznej przez społeczeństwo pakistańskie. Doświadcza ono długotrwałych przerw w dostawach prądu. W wiejskich rejonach Sindhu wyłączenia trwają po 12 godzin, a w miastach takie przerwy w dostawach wynoszą przeciętnie

12 I 2025; *TAPI Pipeline Framework Being Prepared On 'Fast-Track' Basis*, „Oil & Gas Journal”, 15 I 2014, [online] <http://www.ogj.com/articles/2014/01/tapi-pipeline-framework-being-prepared-on-fast-track-basis.html>, 12 I 2025.

⁵⁷ Na temat stanu energetyki pakistańskiej patrz: Z. Alahdad, *Pakistan's Energy Sector: From Crisis to Crisis – Breaking the Chain*, Pakistan Institute of Development Economics, Islamabad, 2012, [online] <https://pide.org.pk/research/pakistans-energy-sector-from-crisis-to-crisis-breaking-the-chain/>, 6 I 2025.

⁵⁸ Sh.Kh. Baseer, *Energy Crisis*, „The Nation”, 27 V 2013, [online] <http://www.nation.com.pk/letters/27-May-2013/energy-crisis>, 6 I 2025; Mian Ahmad Naeem Salik, *Pakistan's Energy Crisis: Challenges and Path Forward*, Institute of Strategic Studies Islamabad, 9 X 2024, [online] https://issi.org.pk/wp-content/uploads/2024/10/IB_Salik_Oct_9_2024.pdf, 6 I 2025; T. Asad, A. Malik, *Pakistan's Energy Mess*, „Dawn”, 15 VII 2024, [online] <https://www.dawn.com/news/1845916>, 6 I 2025.

⁵⁹ N. Berman, *What's at Stake in Pakistan's Power Crisis*, Council on Foreign Relations, 6 II 2023, [online] <https://www.cfr.org/in-brief/whats-stake-pakistans-power-crisis>, 12 I 2025.

⁶⁰ Przykładem może być tutaj chociażby produkcja mocznika. Przed kryzysem produkcja krajowa była w stanie nie tylko pokrywać zapotrzebowanie wewnętrzne, ale także eksportować ponad milion ton. Obecnie Pakistan jest zmuszony do importowania mocznika m.in. z Arabii Saudyjskiej. Sh.H. Kazmi, *Pakistan's Energy Crisis*, „The Diplomat”, 31 VIII 2013, [online] thediplomat.com/2013/08/pakistans-energy-crisis/, 14 I 2025; *TCP's Urea Imports Top 1.14 Million Tons*, Business Recorder, 13 IV 2012, [online] <https://www.brecorder.com/news/3973996>, 14 I 2025; A.H. Dogar, *Energy Crisis and its Effect on Pakistan's Industrial Growth: Analysing Policy Solutions and Economic Outcomes*, „Journal of Development and Social Sciences” 2022, vol. 3, no. 1.

od sześciu do siedmiu godzin⁶¹. Dochodzi także i do znacznie dłuższych przerw, na przykład 18 godzin w Lahaur i 20 godzin w Sijalkot. Prowadzi to zresztą do protestów i zamieszek na ulicach pakistańskich miast⁶².

W przypadku Indii zapotrzebowanie na energię elektryczną wynika z jednej strony z rosnącej liczby ludności, ale przede wszystkim z szybkiego wzrostu gospodarczego⁶³, co czyni z tego kraju trzeci co do wielkości rynek energii na świecie. Co więcej, według przewidywań do 2050 r. zapotrzebowanie na energię ma się potroić⁶⁴.

Ponad 80% zapotrzebowania energetycznego Indii zaspokajają trzy paliwa: węgiel, ropa naftowa i biomasa. Węgiel stanowi podstawę wytwarzania energii elektrycznej dla przemysłu. Z kolei ropa naftowa to podstawowe źródło zasilania dla transportu drogowego i rosnącej liczby samochodów – w 2022 r. po drogach Indii poruszało się około 354 mln samochodów osobowych, a 60% populacji preferowało auto jako środek transportu⁶⁵. Biomasa to przede wszystkim drewno opałowe stosowane jako paliwo do gotowania⁶⁶.

Do 2004 r. Indie były samowystarczalne, jeżeli chodzi o gaz, i wobec słabości infrastruktury nie jest spodziewany radykalny wzrost produkcji własnej. Stąd też konieczność importu, tym bardziej że przewidywany jest wzrost zapotrzebowania o 60% do 2030 r. ze względu na popyt w miastach, przemyśle i energetyce⁶⁷.

W przypadku Afganistanu mamy do czynienia z krajem, któremu ze względu na wieloletnie konflikty brakuje niemal wszystkiego, a infrastruktura uległa degradacji.

⁶¹ *Power Cuts: Load-shedding Hours Increased*, „The Express Tribune”, 10 IV 2011, [online] <http://tribune.com.pk/story/146579/power-cuts-load-shedding-hours-increased/>, 14 I 2025.

⁶² *Unscheduled Loadshedding Irks People in Punjab*, „The Nation”, 2 X 2011, [online] www.nation.com.pk/Politics/02-Oct-2011/Loadshedding-runs-riots-nationwide, 15 I 2025; A.W. Bhutto, *Pakistan's Power Crisis: A Perfect Storm of Policy Failures*, „The Diplomat”, 20 VIII 2024, [online] <https://thediplomat.com/2024/08/pakistans-power-crisis-a-perfect-storm-of-policy-failures/>, 15 I 2025; F. Arshad, M. Shamshad, *Energy Crisis in Pakistan: Socio-Economic Implications and the Way Forward*, „Annals of Social Sciences and Perspective” 2022, vol. 3, no. 1, [online] <https://assap.wum.edu.pk/index.php/ojs/article/view/69>, 15 I 2025.

⁶³ Mieszkańcy Indii, podobnie jak Pakistanu, mają problemy z dostępem do elektryczności. Szacuje się, że około 300 mln ludzi, szczególnie na terenach wiejskich, nie ma dostępu do elektryczności, a duża grupa ludności ma dostęp jedynie w ograniczonym zakresie i są to niestabilne źródła zasilania. Skutkuje to takimi sytuacjami jak np. w lipcu 2012 r., kiedy przez wiele godzin prądu pozbawionych było 700 milionów Indusów. B. Blankenship, J. Urpelainen, *Electric Shock: The 2012 India Blackout and Public Confidence in Politicians*, „Review of Policy Research”, 30 III 2020, [online] <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/ropr.12380>, 14 XII 2024.

⁶⁴ *India's Energy Demand to Triple by 2050*, „The Hindu”, 5 X 2024, [online] <https://www.thehindu.com/business/indias-energy-demand-to-triple-by-2050/article68719527.ece>, 22 I 2025.

⁶⁵ S. Sun, *Number of Operating Vehicles in India FY 1951-2022*, Statista, 4 XI 2024, [online] <https://www.statista.com/statistics/664729/total-number-of-vehicles-india/>, 23 I 2025.

⁶⁶ *India Energy Outlook 2021: Energy in India Today*, [online] <https://www.iea.org/reports/india-energy-outlook-2021/energy-in-india-today>, 22 I 2025.

⁶⁷ *India Gas Market Report: Executive Summary*, [online] <https://www.iea.org/reports/india-gas-market-report/executive-summary>, 22 I 2025.

Brak jest przemysłu, który potrzebowałby energii, a głównym odbiorcą jest ludność⁶⁸. Stąd też uruchomienie gazociągu TAPI to na początku przede wszystkim dochody z opłat przesyłowych.

Biorąc pod uwagę tylko kwestię zapotrzebowania ze strony Indii i Pakistanu oraz za interesowanie Turkmenistanu, by sprzedać gaz, ponownie należy zadać pytanie o przyczyny opóźnień w realizacji projektu. Jako główny powód wskazuje się to, że ponad 700-kilometrowy odcinek gazociągu ma biec przez terytorium Afganistanu i przez pogranicze afgańsko-pakistańskie, a wiązać się z tym kwestie szeroko rozumianego bezpieczeństwa. Od czasu, kiedy pojawiły się pierwsze pomysły budowy gazociągu przez afgańskie ziemie, kraj ten jest nieustanną areną wewnętrznej niestabilności i walk⁶⁹. Druga połowa lat 90. XX w. to okres pierwszych rządów Talibów, którzy nie byli uznawani na arenie międzynarodowej, a ich władza nie była postrzegana jako stabilna i gwarantująca bezpieczeństwo. W 2001 r. nastąpiła interwencja koalicji sił międzynarodowych pod przywództwem Stanów Zjednoczonych, która z jednej strony odsunęła Talibów od władzy, ale z drugiej – nie była w stanie doprowadzić do odbudowy stabilnego i bezpiecznego państwa afgańskiego. Wprawdzie pierwsze lata po 2001 r. niosły nadzieję na stabilizację i odbudowę państwa. Jednak m.in. błędy popełnione przez społeczność międzynarodową sprawiły, że od 2010 r. notowano wzrost destabilizacji i zagrożenia dla bezpieczeństwa kraju, co wyrażało się m.in. w rosnącej liczbie ofiar (zabitych i rannych) wśród ludności cywilnej⁷⁰. O ile w 2010 r. zginęło 1281 osób, a 1990 zostało rannych, to w 2016 r. było to odpowiednio 1615 i 3631 osób⁷¹. Rok 2021 przyniósł spektakularne wycofanie się sił amerykańskich z Afganistanu i przejęcie kontroli nad krajem przez Talibów. Nowa władza spotkała się z sankcjami i zakończeniem znaczącej pomocy rozwojowej, szczególnie z powodu wprowadzania restrykcyjnych ograniczeń wobec kobiet, a wynikających z radykalnej interpretacji nakazów wynikających z islamu. Doszło do cofnięcia uprawnień banku centralnego, co wstrzymało wszystkie podstawowe transakcje bankowe, a tym samym radykalnie ograniczyło przepływ gotówki z zagranicy. To z kolei uderzyło w afgańskie rodziny wspomagane przez krewnych z zagranicy. Gwałtownie rosnąca inflacja spowodowała wzrost cen towarów o ponad 50% w okresie lipiec 2021 – czerwiec 2022 r. Uzyskanie wsparcia

⁶⁸ *The Effects of the Crisis in Afghanistan on Central Asia's Energy Sector: A Risk Assessment*, Organization for Security and Co-operation in Europe, 18 III 2024, [online] <https://www.osce.org/occea/564931>, 2 XI 2024.

⁶⁹ Afganistan doświadcza konfliktów zbrojnych nieprzerwanie od 1979 r., od czasu radzieckiej interwencji.

⁷⁰ W okresie 2001-2021 w Afganistanie według ostrożnych szacunków zginęło ponad 46 tysięcy cywilów. N.C. Crawford, C. Lutz, *Human and Budgetary Costs to Date of the U.S. War in Afghanistan, 2001-2022*, Watson Institute of International & Public Affairs, 25 VIII 2021, [online] <https://www.newtral.es/wp-content/uploads/2021/08/Human-and-Budgetary-Costs-of-Afghan-War-2001-2022.pdf>, 17 I 2025.

⁷¹ *Afghanistan: UN Calls for Urgent Measures to Halt Civilian Casualties, As Numbers for 2016 Reach Record High*, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 6 II 2017, [online] <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2017/02/afghanistan-un-calls-urgent-measures-halt-civilian-casualties-numbers-2016>, 16 I 2025.

z zagranicy utrudnione jest przez niechęć Zachodu do współpracy z rządem Talibów, gdyż postrzegane to jest jako działanie, które mogłoby legitymować reżim. Żaden kraj oficjalnie nie uznaje Talibów za rząd Afganistanu, chociaż kilka państw (m.in. Chiny) utrzymuje ambasady w Kabulu i/lub zezwala Talibom na obsługę afgańskich placówek dyplomatycznych za granicą⁷². Także Organizacja Narodów Zjednoczonych wstrzymała się z uznaniem rządu Talibów, a na ich prośbę z czerwca 2023 r. odpowiedziano, że jest to *prawie niemożliwe*, dopóki Talibowie będą utrzymywać swoje restrykcyjne prawa dotyczące kobiet i dziewcząt⁷³.

Obok wewnętrznej niestabilności wynikającej z wieloletniego uwikłania w konflikt i rządów nieuznawanych Talibów, Afganistan postrzegany jest jako miejsce schronienia dla bojowników Państwa Islamskiego, a także teatr ich działań⁷⁴.

Na planowanie prac nad budową gazociągu niewątpliwym wpływ ma fakt, że praktycznie cały afgański odcinek gazociągu ma biec przez tereny, gdzie znajdują duże ilości min, które są pozostałością po latach działań zbrojnych, a których lokalizacja nie jest znana. Według niepełnych danych zebranych przez organizacje międzynarodowe zamieszkałych jest ok. 133 km² gruntów rolnych, 878 km² pastwisk, 167 km² obszarów zamieszkałych oraz 32 km² kanałów irygacyjnych i dróg. Ponadto występuje 400 placówek edukacyjnych i 210 placówek systemu ochrony zdrowia zlokalizowanych w odległości do 1 km od obszarów niebezpiecznych⁷⁵.

Akcja rozminowywania kraju odbywa się powoli. Od 1989 r. prowadzi ją Mine Action Programme of Afghanistan (MAPA), która do 2018 r. usunęła ponad 18 mln min. Jednak jej aktywność od 2014 r. zmalała ze względu na wzrost niestabilności kraju oraz kurczące się środki finansowe, co przekłada się na liczbę zaangażowanych osób. O ile w 2011 r. pracowało dla niej blisko 15 tys. osób, o tyle w 2024 r. było to 2750 osób⁷⁶.

Ponieważ budowa gazociągu nierozzerwalnie wiąże się z pracami ziemnymi, zrozumiałe są obawy potencjalnych inwestorów przed zagrożeniem wynikającym ze znacznej liczby min kryjących się w Afganistanie.

Kolejnym zagrożeniem dla realizacji i eksploatacji gazociągu TAPI jest jego pakietański odcinek. Na terenie Pakistanu gazociąg ma biec przez Beludżystan, który jest jedną z najbardziej niestabilnych prowincji kraju. Wynika to m.in. ze zróżnicowania etnicznego ludności ją zamieszkującej. Na północ od Kwety dominują Pasztunowie, których łączą więzy pokrewieństwa z Pasztunami z Afganistanu i z pakistańskiej prowincji

⁷² *Afghanistan: Background and U.S. Policy In Brief*, Congressional Research Service, R45122, 7 III 2025, s. 2-3, [online] <https://www.congress.gov/crs-product/R45122>, 16 I 2025.

⁷³ *Instability in Afghanistan*, Center for Preventive Action, 12 II 2025, [online] <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/war-afghanistan>, 25 II 2025.

⁷⁴ K. Strachota, *Islamic State-Khorasan: Global Jihad's New Front*, OSW Commentary, no. 585, 29 III 2024, [online] <https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/OSW%20Commentary%20585.pdf>, 20 I 2025.

⁷⁵ *Afghanistan*, Clearing Cluster Munition Remnants 2025, "Mine Action Review", [online] https://www.mineactionreview.org/assets/downloads/Afghanistan_Clearing_CM_2025_report.pdf, 5 VI 2026.

⁷⁶ *Tamże*.

Chajber Pasztunchwa, i którzy przejawiają silne tendencje separatystyczne⁷⁷. Właśnie wśród Pasztunów znajdowali schronienie Talibowie, którzy na afgańskiej ziemi walczyli w latach 2001-2021 z siłami koalicyjnymi. Na południe od Kwety mieszkają Beludźowie i Brahui, którzy zawsze zachowywali dystans wobec instytucji pakistańskiego państwa.

Niemal od chwili powstania niepodległego Pakistanu prowincja ta jest teatrem działań⁷⁸ wymierzonych przeciwko władzy w Islamabadzie. Ostatnia rewolta wybuchła w 2004 r. i trwa do dzisiaj. W ostatnim roku doszło do wielu krwawych incydentów – w marcu 2025 r. członkowie Armii Wyzwolenia Beludżystanu porwali pociąg Jaffar Express, zabili co najmniej 59 osób, a ponad 300 przetrzymywali jako zakładników⁷⁹, w kwietniu tego samego roku przeprowadzono szereg ataków bombowych na terenie całej prowincji⁸⁰, a na przełomie stycznia i lutego 2026 r., w odwecie za zabicie około 50 osób w serii zamachów bombowych, armia pakistańska zlikwidowała co najmniej 145 bojowników Armii Wyzwolenia Beludżystanu⁸¹.

Beludżystan stanowi także bazę wypadową dla działalności Jundallah, sunnickiej organizacji terrorystycznej, której aktywność skierowana jest przeciwko instytucjom irańskim i która jest oskarżana o współpracę z Amerykanami⁸². Wprawdzie stosunki pakistańsko-irańskie układają się dobrze, ale zarzuty o tolerowanie obecności Jundallah w Beludżystanie wzbudzają nieufność⁸³.

W tej sytuacji niestabilności Beludżystanu zarówno sama budowa, jak i działający gazociąg mogłyby być celem ataków prowadzących do poważnych uszkodzeń i zniszczeń infrastruktury.

⁷⁷ I.S. Sevea, *The Pashtun Question in Pakistan*, South Asia Scan, No. 10, I 2021, [online] <https://www.i.sas.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2021/01/South-Asia-Scan-Vol-10-Full-14.04.21.pdf>, 10 XI 2024; N.A. Mir, *Pashtun Nationalism in Search of Political Space and the State in Pakistan*, „Strategic Analysis” 2018, vol. 42, no. 4.

⁷⁸ Do poważniejszych wystąpień doszło w latach 1948-1955, 1958-1959, 1963-1969 i 1973-1977. M. Kupecz, *Pakistan's Baloch Insurgency: History, Conflict Drivers, and Regional Implications*, „International Affairs Review” 2012, vol. XX, no. 3; F.H. Siddiqi, *The Politics of Ethnicity in Pakistan: The Baloch, Sindhi and Mohajir Ethnic Movements*, London 2012; *Pakistan: The Forgotten Conflict in Balochistan*, International Crisis Group Asia, Briefing No. 69, 22 X 2007, [online] <https://www.crisis-group.org/asia/south-asia/pakistan/pakistan-forgotten-conflict-balochistan>, 16 XII 2024.

⁷⁹ A. Moshiri, A. Perera, *At Least 100 Passengers Freed from Pakistan Train Siege*, BBC, 12 III 2025, [online] <https://www.bbc.com/news/articles/c5y2q5v9249o>, 29 IV 2025.

⁸⁰ *Multiple Attacks by BLA and BLF Reported Across Balochistan*, South Asia Terrorism Portal, 23 IV 2025, [online] <https://www.satp.org/terrorism-update/multiple-attacks-by-bla-and-blf-reported-across-balochistan>, 29 IV 2025.

⁸¹ *Pakistani Forces Kill 145 Fighters in Balochistan after Deadly Attacks*, Al Jazeera, 2 II 2026, <https://www.aljazeera.com/news/2026/2/2/pakistani-forces-kill-145-fighters-in-balochistan-after-deadly-attacks>, 4 I 2026.

⁸² M. Sahimi, *Who Supports Jundallah?*, Frontline, 22 X 2009, [online] <https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/tehranbureau/2009/10/jundallah.html>, 7 XI 2024.

⁸³ Z. Ur Rehman, *The Baluch Insurgency: Linking Iran to Pakistan*, Norwegian Peacebuilding Resource Centre, Report, V 2014, [online] <https://www.files.ethz.ch/isn/180927/31c68a20991b5a98b0dece4fd929c9c8.pdf>, 16 XII 2024.

Nie można również zapomnieć o trudnych relacjach indyjsko-pakistańskich, których źródeł należy szukać w 1947 r. i podziale Indii Brytyjskich, a które koncentrują się wokół Kaszmiru, terroryzmu transgranicznego, rywalizacji o zasoby wodne oraz arsenału nuklearnego, jakim dysponują oba państwa, i tego, że Pakistan nie wyklucza użycia go jako pierwszy. Oba państwa prowadziły ze sobą regularne wojny⁸⁴, a także starcia zbrojne o niskiej intensywności, jak np. w latach 1984-2003 na lodowcu Siachen⁸⁵. W ostatnim okresie do bardzo poważnej eskalacji doszło w kwietniu i maju 2025 r., gdy po ataku terrorystycznym w indyjskiej części Kaszmiru, Indie odpowiedziały atakami raketowymi na cele w Pakistanie, a obie strony użyły artylerii i lotnictwa⁸⁶.

Wraz z upływem lat ulegała zmianie sytuacja międzynarodowa, co wpłynęło na turkmeńską politykę eksportową. TAPI przestał być potencjalnie najważniejszym gazociągiem, bo pojawiły się nowe możliwości i nowi odbiorcy. Turkmenistan eksportuje gaz do Chin, Rosji, Uzbekistanu, Grecji, Azerbejdżanu, Kazachstanu, Iranu i Turcji, chociaż najważniejszym partnerem pozostają Chiny⁸⁷. Kolejnym elementem, który może osłabiać rolę TAPI i wpływać na chęć jego realizacji, są zmiany dotyczące pozycji Rosji jako eksportera gazu na rynki światowe, a szczególnie do Europy. Zasadniczą zmianę przyniosła pełnoskalowa agresja Rosji na Ukrainę w lutym 2022 r. Wprowadzone sankcje ostatecznie doprowadziły do tego, że przynajmniej oficjalnie zmalał udział rosyjskiego gazu w europejskim rynku⁸⁸. Tym samym Rosja szuka alternatywnych rynków dla swojego gazu, stanowiąc jednocześnie konkurencję dla Turkmenistanu. Zwiększenie puli rosyjskiego gazu dostępnego na rynku wpływa także na chińskie zakupy. Dla Chin największymi dostawcami są Australia, Rosja, Katar i Turkmenistan. W momencie zwiększonej dostępności rosyjskiego gazu Chińczycy mogą wpływać na gazową politykę Turkmenistanu.

Zagrożeniem dla TAPI może być także powrót do idei budowy gazociągu Iran-Pakistan-Indie. Plan powstał w 1994 r., ale w 2009 r. wycofały się z niego Indie. Oficjalnym

⁸⁴ J. Modrzejewska-Leśniewska, *Konflikty indyjsko-pakistańskie 1947-2004*, [w:] *Konflikty kolonialne i postkolonialne w Afryce i Azji 1969-2006*, red. P. Ostaszewski, Warszawa 2006.

⁸⁵ *Siachen Glacier: The Icy Conflict Between India and Pakistan*, PolSci Institutet, 17 IX 2025, [online] <https://polsci.institute/india-foreign-policy/siachen-glacier-india-pakistan-conflict/>, 7 I 2025.

⁸⁶ P. Kugiel, *Eskalacja konfliktu Indii i Pakistanu*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Komentarz, nr 33/2025, 9 V 2025, [online] <https://pism.pl/publikacje/eskalacja-konfliktu-indii-i-pakistanu>, 6 I 2026.

⁸⁷ *Turkmenistan*, Observatory of Economic Complexity, [online] <https://oec.world/en/profile/country/tkm>, 10 II 2025.

⁸⁸ Na początku 2026 r. UE zmniejszyła swoje uzależnienie od rosyjskiego gazu z 45% w 2021 r. do około 12-13% całkowitego importu. Planowane jest całkowite wycofanie, z zakazem stosowania rosyjskiego LNG w kontraktach długoterminowych od 2027 r. i sankcjami mającymi na celu wstrzymanie pozostałego importu w ciągu dwóch lat. P. Czyzak, N. Theisen, T. Mindeková, *The Final Push for EU Russian Gas Phase-Out*, Ember, 27 III 2025, [online] <https://ember-energy.org/latest-insights/the-final-push-for-eu-russian-gas-phase-out/>, 29 III 2025; *REPowerEU – Phase out of Russian Energy Imports*, European Commission, [online] https://energy.ec.europa.eu/strategy/repowereu-phase-out-russian-energy-imports_en, 4 I 2026.

powodem były kwestie bezpieczeństwa i kosztów, a faktycznie rozszerzenie sankcji przez Amerykanów, a także podpisanie przez Indie w 2008 r. porozumienia atomowego z USA. W marcu 2010 r. Iran i Pakistan podpisały porozumienie o budowie gazociągu, a w 2024 r. nadal trwała budowa. Mimo niezakończenia prac gazociąg ten, z punktu widzenia Pakistanu, może przynajmniej w pewnym stopniu stanowić alternatywę dla TAPI, gdyż planowany przesył ma wynosić 8,7 mld m³, co mogłoby stanowić istotne zabezpieczenie przed wspomnianymi wcześniej niedoborami energetycznymi w Pakistanie⁸⁹.

Jednak największym zagrożeniem dla realizacji gazociągu TAPI jest stanowisko Indii, które już w 2018 r. zaczęły zgłaszać wątpliwości dotyczące ceny turkmeńskiego gazu i opłat przesyłowych oraz domagały się renegocjacji w tym zakresie. Podniesiono także kwestie logistyczne, a przede wszystkim bezpieczeństwa, szczególnie na terenie Afganistanu i w prowincji Beludżystan. Niemniejsze zaniepokojenie po stronie indyjskiej budzi także i to, że rurociąg zapewniłby Pakistanowi przewagę w przypadku przyszłego konfliktu dwustronnego, umożliwiając mu potencjalne wstrzymanie dostaw gazu do Indii⁹⁰.

Indie nie wycofały się całkowicie z projektu, ale także nie zobowiązały się do przyłączenia się do niego, natomiast zaostrzenie sporu z Pakistanem o Kaszmir, do którego doszło w kwietniu 2025 r., może znacząco zaważyć na jego dalszych losach.

PODSUMOWANIE

Gdyby udało się wybudować gazociąg Turkmenistan-Afganistan-Pakistan-Indie, to miałby on olbrzymie znaczenie zarówno z punktu widzenia ekonomii, jak i polityki. Z ekonomicznego punktu widzenia TAPI mógłby przynosić bezpośrednie i pośrednie zyski uczestniczącym stronom. Do zysków można oczywiście zaliczyć zarówno pieniądze pochodzące ze sprzedaży gazu i opłat przesyłowych, zatrudnienie pracowników najpierw przy budowie, a później przy obsłudze gazociągu, jak również możliwość zapewnienia dostaw energii dla ludności i przemysłu. Z politycznego punktu widzenia ten gazociąg mógłby stać się czynnikiem stabilizującym region, gdyż jego sprawne funkcjonowanie skłaniałoby zainteresowane strony do zachowania pokoju. Tym samym zaistniałaby sytuacja „win-win” korzystna dla czterech zaangażowanych państw.

⁸⁹ A. Siddiq, *Fueling Progress: The Iran-Pakistan (IP) Gas Pipeline*, Institute of Strategic Studies Islamabad, 1 IV 2024, s. 1-2, [online] https://issi.org.pk/wp-content/uploads/2024/04/IB_Arhama_Apr_1_2024.pdf, 15 III 2025.

⁹⁰ S. Fazl-e-Haider, *TAPI Pipeline to Remain Failure Without India and Pakistan's Participation*, „Eurasia Daily Monitor”, vol. 22, 25 II 2025, [online] <https://jamestown.org/program/tapi-pipeline-to-remain-failure-without-india-and-pakistans-participation/>, 4 III 2025.

BIBLIOGRAFIA

- Afanasiev V., *Pakistan Aims for Higher Russian Energy Imports with Revived Pipeline Plans*, Upstream, 22 XI 2023, [online] https://www.upstreamonline.com/energy-security/pakistan-aims-for-higher-russian-energy-imports-with-revived-pipeline-plans/2-1-1558849?zephrr_sso_ott=KxGo4m.
- Afghanistan*, Clearing Cluster Munition Remnants 2025, "Mine Action Review", [online] https://www.mineactionreview.org/assets/downloads/Afghanistan_Clearing_CMRR_2025_report.pdf.
- Afghanistan: Background and U.S. Policy In Brief*, Congressional Research Service, R45122, 7 III 2025, [online] <https://www.congress.gov/crs-product/R45122>.
- Afghanistan: UN Calls for Urgent Measures to Halt Civilian Casualties, As Numbers for 2016 Reach Record High*, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 6 II 2017, [online] <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2017/02/afghanistan-un-calls-urgent-measures-halt-civilian-casualties-numbers-2016>.
- Afonin S., *The TAPI Gas Pipeline: Pro et Contra*, „International Affairs” 2011, vol. 57, no. 6.
- Alahdad Z., *Pakistan's Energy Sector: From Crisis to Crisis – Breaking the Chain*, Pakistan Institute of Development Economics, Islamabad, 2012, [online] <https://pide.org.pk/research/pakistans-energy-sector-from-crisis-to-crisis-breaking-the-chain/>.
- Allenbaugh G.E., *The 12 Win-Win Conflict Management Strategies*, https://www.allenbaugh.com/wp-content/uploads/2019/02/Article16_The-12-Win-Win-Conflict-Management-Strategies.pdf.
- Anceschi L., *Turkmenistan and the Virtual Politics of Eurasian Energy: The Case of the TAPI Pipeline Project*, „Central Asian Survey” 2017, vol. 36, no. 4, <https://doi.org/10.1080/02634937.2017.1391747>.
- Arshad F., Shamshad M., *Energy Crisis in Pakistan: Socio-Economic Implications and the Way Forward*, „Annals of Social Sciences and Perspective” 2022, vol. 3, no. 1, [online] <https://assap.wum.edu.pk/index.php/ojs/article/view/69>.
- Asad T., Malik A., *Pakistan's Energy Mess*, „Dawn”, 15 VII 2024, [online] <https://www.dawn.com/news/1845916>.
- Asian Development Bank, *Technical Assistance for the Turkmenistan-Afghanistan-Pakistan-India: Natural Gas Pipeline Project (Phase III)*, Project Number: 44463-013, III 2018, [online] <https://www.adb.org/sites/default/files/project-documents/44463/44463-013-tcr-en.pdf>.
- Bangladesh Inches Closer to Joining TAPI Project*, Rediff.com, 10 VI 2012, [online] <http://www.rediff.com/business/report/bangladesh-inches-closer-to-joining-tapi-project/20120710.htm>.
- Baseer Sh.Kh., *Energy Crisis*, „The Nation”, 27 V 2013, [online] <http://www.nation.com.pk/letters/27-May-2013/energy-crisis>.
- Berman N., *What's at Stake in Pakistan's Power Crisis*, Council on Foreign Relations, 6 II 2023, [online] <https://www.cfr.org/in-brief/whats-stake-pakistans-power-crisis>.
- Bhadrakumar M.K., *Pipeline Project a New Silk Road*, „Asia Times Online”, 16 XII 2010, [online] <https://afgazad.com/Zabanhaye-Eropaei/121810-MKB-Pipeline-Project.pdf>.
- Bhattacharjee R., *Bangladesh Can Harness Its Vast Oil and Gas Potential with India's Assistance – Analysis*, Eurasia Review, 4 V 2016, [online] <https://www.eurasiareview>.

- com/04052016-bangladesh-can-harness-its-vast-oil-and-gas-potential-with-indias-assistance-analysis/.
- Bhutta Z., *TAPI Gas Pipeline Makes Headway*, „The Express Tribune”, 13 III 2019, [online] <https://tribune.com.pk/story/1928241/tapi-gas-pipeline-makes-headway>.
- Bhutto A.W., *Pakistan's Power Crisis: A Perfect Storm of Policy Failures*, „The Diplomat”, 20 VIII 2024, [online] <https://thediplomat.com/2024/08/pakistans-power-crisis-a-perfect-storm-of-policy-failures/>.
- Blankenship B., Urpelainen J., *Electric Shock: The 2012 India Blackout and Public Confidence in Politicians*, „Review of Policy Research”, 30 III 2020, [online] <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/ropr.12380>.
- Central Asia Atlas of Natural Resources*, Asian Development Bank, Manila 2010, [online] <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/27508/central-asia-atlas.pdf>.
- Central Asia-China Gas Pipeline Construction Stalled in Tajikistan Over Pricing Disputes*, „Pipeline Technology Journal”, 2 IX 2024, [online] <https://www.pipeline-journal.net/news/central-asia-china-gas-pipeline-construction-stalled-tajikistan-over-pricing-disputes>.
- Corner E., *TAPI Update: Timeline for Completion Is Five Years*, World Pipelines, 30 IV 2015, [online] <https://www.worldpipelines.com/project-news/30042015/tapi-update-time-line-for-completion-is-five-years/>.
- Crawford N.C., Lutz C., *Human and Budgetary Costs to Date of the U.S. War in Afghanistan, 2001-2022*, Watson Institute of International & Public Affairs, 25 VIII 2021, [online] <https://www.newtral.es/wp-content/uploads/2021/08/Human-and-Budgetary-Costs-of-Afghan-War-2001-2022.pdf>.
- Czyzak P., Theisen N., Mindekova T., *The Final Push for EU Russian Gas Phase-Out*, Ember, 27 III 2025, [online] <https://ember-energy.org/latest-insights/the-final-push-for-eu-russian-gas-phase-out/>.
- Daly J.C.K., *Afghanistan: Future Energy Corridor?*, „Stratfor” 21 VI 2012, [online] https://www.files.ethz.ch/isn/188833/ISN_143841_en.pdf.
- Dogar A.H., *Energy Crisis and its Effect on Pakistan's Industrial Growth: Analysing Policy Solutions and Economic Outcomes*, „Journal of Development and Social Sciences” 2022, vol. 3, no. 1, [http://dx.doi.org/10.47205/jdss.2022\(3-1\)22](http://dx.doi.org/10.47205/jdss.2022(3-1)22).
- Fazl-e-Haider S., *TAPI Pipeline to Remain Failure Without India and Pakistan's Participation*, „Eurasia Daily Monitor”, vol. 22, 25 II 2025, [online] <https://jamestown.org/program/tapi-pipeline-to-remain-failure-without-india-and-pakistans-participation/>.
- Fazl-e-Haider S., *Turkmenistan Resumes Work on TAPI Pipeline Despite Geopolitical Hurdles*, „Eurasia Daily Monitor” 2024, vol. 21, no. 135, [online] <https://jamestown.org/program/turkmenistan-resumes-work-on-tapi-pipeline-despite-geopolitical-hurdles/>.
- Feuer A., *Embassy Bombing Witnesses Recall Blood, Smoke and Chaos*, „New York Times”, 8 III 2001, [online] <http://www.nytimes.com/2001/03/08/nyregion/embassy-bombing-witnesses-recall-blood-smoke-and-chaos.html?scp=1&sq=%22alan+feuer%22&st=nyt>.
- The Effects of the Crisis in Afghanistan on Central Asia's Energy Sector: A Risk Assessment*, Organization for Security and Co-operation in Europe, 18 III 2024, [online] <https://www.osce.org/occea/564931>.

- Formation of SPV (TAPI Limited) for the TAPI Pipeline Project and to permit GAIL India Ltd. to join the SPV*, Press Information Bureau, Government of India, Ministry of Petroleum & Natural Gas, 7 II 2013, [online] <https://www.pib.gov.in/newsite/PrintRelease.aspx?relid=92070®=48&lang=2>.
- India Energy Outlook 2021: Energy in India Today*, [online] <https://www.iea.org/reports/india-energy-outlook-2021/energy-in-india-today>.
- India Gas Market Report: Executive Summary*, [online] <https://www.iea.org/reports/india-gas-market-report/executive-summary>.
- India's Energy Demand to Triple by 2050*, „The Hindu”, 5 X 2024, [online] <https://www.thehindu.com/business/Indias-energy-demand-to-triple-by-2050/article68719527.ece>.
- Instability in Afghanistan*, Center for Preventive Action, 12 II 2025, [online] <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/war-afghanistan>.
- Kandiyoti R., *Pipelines: Flowing Oil and Crude Politics*, London–New York 2012.
- Kazmi Sh.H., *Pakistan's Energy Crisis*, „The Diplomat”, 31 VIII 2013, [online] thediplomat.com/2013/08/pakistans-energy-crisis/.
- Key Milestone Reached on TAPI Gas Pipeline*, „The Express Tribune”, 14 XI 2011, [online] <http://tribune.com.pk/story/291619/turkmen-president-arrives-in-islamabad/tapi-transit-fee-finalized-5299>.
- Kugiel P., *Eskalacja konfliktu Indii i Pakistanu*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Komentarz, nr 33/2025, 9 V 2025, [online] <https://pism.pl/publikacje/eskalacja-konfliktu-indii-i-pakistanu>.
- Kupez M., *Pakistan's Baloch Insurgency: History, Conflict Drivers, and Regional Implications*, „International Affairs Review” 2012, vol. XX, no. 3.
- The Largest Natural Gas Fields in The World*, [online] <https://www.worldatlas.com/articles/the-largest-natural-gas-fields-in-the-world.html>.
- Maini T.S., *Roadblocks Remain to TAPI Pipeline Construction*, „Oil & Gas Journal”, 3 IV 2013, [online] <http://www.ogj.com/articles/print/volume-111/issue-3/transportation/road-blocks-remain-to-tapi-pipeline.html>.
- Malik M., *Russia Interest in TAPI Gas Pipeline Project Irks US*, „The Nation”, 15 II 2012, [online] <http://www.nation.com.pk/islamabad/15-Feb-2012/russia-interest-in-tapi-gas-pipeline-project-irks-us>.
- McWilliam I., *Central Asia Pipeline Deal Signed*, BBC News, 27 XII 2002, [online] http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/2608713.stm.
- Mehdudia S., *Company to Be Set Up Soon to Execute TAPI Pipeline Project*, „The Hindu”, 4 X 2013, [online] <http://www.thehindu.com/business/Economy/company-to-be-set-up-soon-to-execute-tapi-pipeline-project/article4901965.ece>.
- Mian Ahmad Naeem Salik, *Pakistan's Energy Crisis: Challenges and Path Forward*, Institute of Strategic Studies Islamabad, 9 X 2024, [online] https://issi.org.pk/wp-content/uploads/2024/10/IB_Salik_Oct_9_2024.pdf.
- Millison D., *Turkmenistan-Afghanistan-Pakistan (TAP) Natural Gas Pipeline Project*, Asian Development Bank, South Asia Energy Division, XI 2006, [online] http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/document/TAP.pdf.

- Mir N.A., *Pashtun Nationalism in Search of Political Space and the State in Pakistan*, „Strategic Analysis” 2018, vol. 42, no. 4, <https://doi.org/10.1080/09700161.2018.1482629>.
- Modrzejewska-Leśniewska J., *Konflikty indyjsko-pakistańskie 1947-2004*, [w:] *Konflikty kolonialne i postkolonialne w Afryce i Azji 1969-2006*, red. P. Ostaszewski, Warszawa 2006.
- Moshiri A., Perera A., *At Least 100 Passengers Freed from Pakistan Train Siege*, BBC, 12 III 2025, [online] <https://www.bbc.com/news/articles/c5y2q5v9249o>.
- Multiple Attacks by BLA and BLF Reported Across Balochistan*, South Asia Terrorism Portal, 23 IV 2025, [online] <https://www.satp.org/terrorism-update/multiple-attacks-by-bla-and-blf-reported-across-balochistan>.
- Narula K., *TAPI Pipeline: Inching from Dreams to Reality*, Asia Pathways, 3 XII 2015, [online] <https://www.asiapathways-adbi.org/2015/12/tapi-pipeline-inching-from-dreams-to-reality/>.
- Nobis A., *Nowy Jedwabny Szlak, „win-win cooperation” i socjalizm z chińskim charakterem*, „Kultura i Wartości” 2016, nr 19, <http://dx.doi.org/10.17951/kw.2016.19.5>.
- Pakistan: The Forgotten Conflict in Balochistan*, International Crisis Group Asia, Briefing No. 69, 22 X 2007, [online] <https://www.crisisgroup.org/asia/south-asia/pakistan/pakistan-forgotten-conflict-balochistan>.
- Pakistani Forces Kill 145 Fighters in Balochistan after Deadly Attacks*, Al Jazeera, 2 II 2026, <https://www.aljazeera.com/news/2026/2/2/pakistani-forces-kill-145-fighters-in-balochistan-after-deadly-attacks>.
- Peimani H., *Politicking Over Central Asia's Pipelines*, „Journal of Energy Security” 2011, 15 III, [online] http://www.ensec.org/index.php?option=com_content&view=article&id=282:politicking-over-central-asias-pipelines&catid=114:content0211&Itemid=374.
- Persio S.L., *Construction of Tapi Pipeline Begins*, Global Trade Review, 16 XII 2015, [online] <https://www.gtreview.com/news/asia/construction-of-tapi-pipeline-begins/>.
- Power Cuts: Load-shedding Hours Increased*, „The Express Tribune”, 10 IV 2011, [online] <http://tribune.com.pk/story/146579/power-cuts-load-shedding-hours-increased/>.
- Presidents Sign Accord in Ashgabat on TAPI Pipeline*, Radio Free Europe, Radio Liberty, 11 XII 2010, [online] http://www.rferl.org/content/tapi_pipeline_approved/2245135.html.
- Putz C., *Kazakhstan Wants in on TAPI*, „The Diplomat”, 27 XI 2015, [online] <https://thediplomat.com/2015/11/kazakhstan-wants-in-on-tapi/>.
- Putz C., *TAPI Moves into Afghanistan, Taliban Promise to Protect the Project*, „The Diplomat”, 27 II 2018, [online] <https://thediplomat.com/2018/02/tapi-moves-into-afghanistan-taliban-promise-to-protect-the-project/>.
- Putz C., *Uzbekistan Agrees to ‘Take Part’ in TAPI*, „The Diplomat”, 24 IV 2018, [online] <https://thediplomat.com/2018/04/uzbekistan-agrees-to-take-part-in-tapi/>.
- Rashid A., *Taliban: Islam, Oil and the New Great Game in Central Asia*, London–New York 2000.
- Rashid A., *Taliban: Militant Islam, Oil and Fundamentalism in Central Asia*, New Haven–London 2001.
- Rejepova T., *Turkmenistan and Afghanistan Sign Agreement Over TAPI Gas Pipeline*, „The Central Asia-Caucasus Analyst”, 9 VIII 2013, [online] <http://www.cacianalyst.org/>

- publications/field-reports/item/12790-turkmenistan-and-afghanistan-sign-agreement-over-tapi-gas-pipeline.html.
- Report of the Accountability Review Boards on the Embassy Bombings in Nairobi and Dar es Salaam on August 7, 1998*, Federation of American Scientists, 1999, I, [online] <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/AD1111703.pdf>.
- REPowerEU – Phase out of Russian Energy Imports*, European Commission, [online] https://energy.ec.europa.eu/strategy/repowereu-phase-out-russian-energy-imports_en.
- Rouhani B., Tarabay B., Jabri L., Saroufim M., *Report on the Cultural Heritage Survey for the TAPI Project, Afghanistan: Pilot Phase EAMENA-ICONEM July 2024*, EAMENA, School of Archaeology, University of Oxford, <https://doi.org/10.5281/zenodo.13912379>.
- Sahimi M., *Who Supports Jundallah?*, Frontline, 22 X 2009, [online] <https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/tehranbureau/2009/10/jundallah.html>.
- Service Agreement for TAPI Gas Pipeline Project Signed*, „The Nation”, 21 XI 2013, [online] <http://www.nation.com.pk/business/21-Nov-2013/service-agreement-for-tapi-gas-pipeline-project-signed>.
- Sevea I.S., *The Pashtun Question in Pakistan*, South Asia Scan, No. 10, I 2021, [online] <https://www.isas.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2021/01/South-Asia-Scan-Vol-10-Full-14.04.21.pdf>.
- Siachen Glacier: The Icy Conflict Between India and Pakistan*, PolSci Institutet, 17 IX 2025, [online] <https://polsci.institute/india-foreign-policy/siachen-glacier-india-pakistan-conflict/>.
- Siddiq A., *Fueling Progress: The Iran-Pakistan (IP) Gas Pipeline*, Institute of Strategic Studies Islamabad, 1 IV 2024, [online] https://issi.org.pk/wp-content/uploads/2024/04/IB_Arhama_Apr_1_2024.pdf.
- Siddiqi F.H., *The Politics of Ethnicity in Pakistan: The Baloch, Sindhi and Mohajir Ethnic Movements*, London 2012.
- Siraj U., *Pipelines Politics in Central Asia: New Great Game to Control the Energy Resources of the Region in Post Soviet Era*, Saarbrücken 2012.
- Socor V., *The ‘Peace Pipeline’ Could Save the Subcontinent*, „The Wall Street Journal”, 7 VI 2002, [online] <http://online.wsj.com/article/0,,SB1023398126715441440,00.html>.
- South Asian Gas Demand Strong Enough for Two Pipeline Schemes*, Asian Development Bank, 22 IX 2005, [online] <http://www.adb.org/news/south-asian-gas-demand-strong-enough-two-pipeline-schemes>.
- Stagg I., *Afghanistan Begins Work on TAPI Pipeline*, World Pipelines, 13 IX 2024, [online] <https://www.worldpipelines.com/project-news/13092024/afghanistan-begins-work-on-tapi-pipeline/>.
- Statistical Review of World Energy. 2020*, [online] <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf>.
- Strachota K., *Islamic State-Khorasan: Global Jihad’s New Front*, OSW Commentary, no. 585, 29 III 2024, [online] <https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/OSW%20Commentary%20585.pdf>.

- Sun S., *Number of Operating Vehicles in India FY 1951-2022*, Statista, 4 XI 2024, [online] <https://www.statista.com/statistics/664729/total-number-of-vehicles-india/>.
- Tanchum M., *A Breakthrough on the TAPI Pipeline?*, „The Diplomat”, 20 III 2015, [online] <https://thediplomat.com/2015/03/a-breakthrough-on-the-tapi-pipeline/>.
- TAPI – Pipeline, or Pipe Dream?*, „Dawn”, 28 IX 2014, [online] <https://www.dawn.com/news/1134880>.
- TAPI Gas Pipeline Likely to Complete by 2017-18*, „The Economic Times”, 3 XII 2013, [online] <https://economictimes.indiatimes.com/industry/energy/oil-gas/tapi-gas-pipeline-likely-to-complete-by-2017-18/articleshow/26802656.cms?from=mdr>.
- TAPI Gas Pipeline Talks Begin*, „The Hindu”, 26 IV 2011, [online] <http://www.thehindu.com/business/Economy/tapi-gas-pipeline-talks-begin/article1770146.ece>.
- TAPI Gas Pipeline: Presidential Push for Lingering Project*, „The Express Tribune”, 12 XII 2010, [online] <http://tribune.com.pk/story/88852/pakistan-signs-7-6-billion-tapi-gas-pipeline-agreement/>.
- TAPI Pipeline Framework Being Prepared On ‘Fast-Track’ Basis*, „Oil & Gas Journal”, 15 I 2014, [online] <http://www.ogj.com/articles/2014/01/tapi-pipeline-framework-being-prepared-on-fast-track-basis.html>.
- TAPI Pipeline Gas Sale Agreement Signed*, „The Hindu”, 23 V 2012, [online] <http://www.thehindu.com/business/Economy/tapi-pipeline-gas-sale-agreement-signed/article3449588.ece>.
- TCP’s Urea Imports Top 1.14 Million Tons*, Business Recorder, 13 IV 2012, [online] <https://www.brecorder.com/news/3973996>.
- Transafganskij gazoprovod – politika*, RosInvest.com, 26 V 2008, [online] <http://rosinvest.com/novosti/404818>.
- Turkmen Leader Claims Massive New Gas Find*, Reuters, 19 I 2007, [online] <https://web.archive.org/web/20201121124547/https://uk.reuters.com/article/idUKL0283934720061102?sp=true>.
- Turkmen Natural Gas Pipeline Tapi to Cross Afghanistan*, BBC News, 11 XII 2010, [online] <http://www.bbc.co.uk/news/world-south-asia-11977744>.
- Turkmenistan*, Observatory of Economic Complexity, [online] <https://oec.world/en/profile/country/tkm>.
- Turkmenistan and Afghanistan Sign Agreement Over TAPI Gas Pipeline*, Central Asia-Caucasus Analyst, 9 VIII 2013, [online] <https://www.cacianalyst.org/publications/field-reports/item/12790-turkmenistan-and-afghanistan-sign>.
- Turkmenistan’s New Energy Policy Shows a Clear Preference for China and the West*, OilPrice.com, 24 VIII 2010, [online] <http://oilprice.com/Energy/Natural-Gas/Turkmenistans-New-Energy-Policy-Shows-A-Clear-Preference-For-China-And-The-West.html>.
- Turkmenistan-Afghanistan-Pakistan-India (TAPI) Gas Pipeline Project*, Offshore Technology, 16 I 2020, [online] <https://www.offshore-technology.com/projects/turkmenistan-afghanistan-pakistan-india-tapi-gas-pipeline-project/?cf-view&cf-closed>.
- Turkmenistan-Afghanistan-Pakistan-India Gas Pipeline: South Asia’s Key Project*, Report, „PetroMin Pipeliner”, 2011, IV-VI, [online] <https://vaventura.com/wp-content/uploads/2017/03/TAP-pipeline.pdf>.

- U.S. Companies Eye Trans-Afghan Pipeline*, Resilience, 19 I 2005, [online] <https://www.resilience.org/stories/2005-01-19/us-companies-eye-trans-afghan-pipeline/>.
- Ulmishek G.F., *Petroleum Geology and Resources of the Amu-Daria Basin, Turkmenistan, Uzbekistan, Afghanistan, and Iran*, U.S. Department of the Interior, U.S. Geological Survey, U.S. Geological Survey Bulletin 2201-H, Reston 2004, [online] http://pubs.usgs.gov/bul/2201/H/pdf/B2201H_508.pdf.
- Unscheduled Loadshedding Irks People in Punjab*, „The Nation”, 2 X 2011, [online] www.nation.com.pk/Politics/02-Oct-2011/Loadshedding-runs-riots-nationwide.
- Ur Rehman Z., *The Baluch Insurgency: Linking Iran to Pakistan*, Norwegian Peacebuilding Resource Centre, Report, V 2014, [online] <https://www.files.ethz.ch/isn/180927/31c68a-20991b5a98b0dece4fd929c9c8.pdf>.
- Wojcieszak Ł., *Gazociąg TAPI – niepewna przyszłość ambitnego projektu*, „Politeja” 2015, vol. 12, nr 9, <https://doi.org/10.12797/Politeja.12.2015.39.11>.

Joanna MODRZEJEWSKA-LEŚNIEWSKA – absolwentka Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego. Pracuje w SGH na stanowisku profesora uczelni. Przedmiotem jej badań jest przeszłość i teraźniejszość stosunków międzynarodowych, a szczególnie państw szeroko pojętej Azji Środkowej – od Indii po Iran i Pakistan. Autorka publikacji, m.in. *Talibowie* (2001), *Afganistan w polityce Wielkiej Brytanii i Rosji Radzieckiej* (2004), *Polityka Stanów Zjednoczonych i Związku Radzieckiego wobec Afganistanu w latach 1947-1979* (2009), *Afganistan* (2010) i *III wojna afgańsko-brytyjska 1919-1920* (2021).